

Diners barcelonins de Jaume II

F. DOMINGO SELLART

Els diners de tern de Barcelona, que presenten la llegenda BARQUINO-NA a l'anvers i el nom del rei IA-CO-B'R-EX al revers, foren considerats per Botet i Sisó,¹ en la seva magna obra «Les monedes catalanes», com a pertanyents a la segona i última emissió de moneda de tern de Jaume I de l'any 1270. Aquesta assignació l'avalà, tan sols, amb la vàlua del seu criteri, sense per altra part, donar-ne cap mena de raonament.

Ningú, però, no havia gosat discutir aquesta assignació, fins que, Gil Farrés² en un estudi dels diners de Barcelona de Jaume I i Jaume II, els considerà, agosaradament, pertanyents a Jaume II. I dic audaçment, perquè considero aquesta atribució mancada de base, per la insuficiència dels raonaments que exposa, consistents, abreujant, en:

- a) La forma oberta de la corona, en contraposició a la forma tancada dels diners tradicionalment atribuïts a Jaume I. Gil Farrés recorda, que la corona oberta no apareix en els croats fins a les darreres emissions de Jaume II al segle XIV.
- b) La forma cursiva de la lletra ena.
- c) El canvi de nom de la ciutat, que passa de BARQINO a BARQUINONA.

1. JOAQUIM BOTET I SISÓ. Les monedes Catalanes. Volum II. Barcelona, 1909.

2. GIL FARRÉS, OCTAVIO. Sobre los dineros barceloneses de Jaime I y Jaime II. Una rectificación monetaria. Numario Hispánico núm. 5, tomo III, 1954, p. 41-56.

Leandre Villaronga,³ després d'estudiar la troballa de L'Arieja, on aparegueren entre altres, vint-i-dos diners d'aquest tipus, creu encertada l'atribució de Gil Farrés tot acceptant com a vàlids els seus arguments, en interpretar que la distribució per regnats de les monedes trobades, era molt més racional considerant aquest diners com del segon dels Jaumes.

Miquel Crusafont,⁴ en l'Assaig d'Història Monetària, fet en l'obra «Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval», amb molt de respecte vers el mestre Botet, i amb molt bon criteri, considera tots els arguments adduïts per Gil Farrés com a insuficients. Així considera, quant a la forma oberta de la corona, que per aquest fet, els diners en qüestió poden pertànyer a Jaume I, ja que existeixen segells d'aquest rei on la corona mostra aquesta particularitat. Creu també, que la forma cursiva de la lletra ena i fins i tot la gotificació de les lletres ce i e, no ens diu res per atribuir aquestes monedes a un o altre Jaume, ja que si bé en temps de Jaume II el seu ús està generalitzat, aquests caràcters havien ja aparegut en les darreries del regnat de Jaume I, en el gros de Montpeller. Tanmateix en el regnat del seu successor Pere el Gran s'empren les lletres gòtiques en les llegendes dels croats. També es manifesta en desacord amb L. Villaronga en trobar més lògica la troballa de L'Arieja, considerant els diners en qüestió pertanyents a Jaume I.

Així les coses, crec que els colleccionistes podrien ordenar les seves monedes d'acord amb Botet i Crusafont, o d'acord amb Gil Farrés i Villaronga, sense saber amb seguretat quins tindrien la col·lecció ben ordenada.

Ll. Domingo Figuerola,⁵ publicà a L'Acta Numismàtica IX, un magnífic estudi dels croats de Jaume II, atribuint cada tipus a una de les diverses emissions donades a conèixer per Botet, tenint en compte l'empremta dels croats, les dades conegudes de cada emissió i l'abundor o raresa actual de peces.

El treball de Ll. Domingo fa pensar que, tal com succeeix amb els croats, ha de succeir amb els diners de tern. Es a dir, ha d'ésser possible ordenar-los d'acord amb la seva empremta, tenint en compte la documentació i la quantitat de peces existents actualment. I a més, si és cert que les monedes han de presentar uns trets diferencials que les identifiquin com a pertanyents a una emissió, els diners de tern hauran de presentar en la seva empremta alguns detalls que els identifiquin amb els croats de l'emissió a què pertanyen.

Així doncs, estudiarem les emissions tot intentant agermanar els diners coneguts amb els croats.

En la primera emissió de moneda de Jaume II, documentada a partir del maig del 1296, en què foren moneders Jaume de la Bromsta i Jaume de Finestrés, no consta que s'encunyés moneda de tern, sinó tan sols una quantitat desconeguda de croats. Són els descrits per Badia⁶ en el tipus I.

3. G. SAVES et L. VILLARONGA. Les monnaies de la Peninsule Ibérique trouvées en France dans la région Midi-Pyrénées (II) Acta Numismática IV, 1974, p. 253 i següents.

4. M. CRUSAFONT I SABATER. Numismàtica de la corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516). Madrid, 1982.

5. LLUÍS DOMINGO FIGUEROLA. Croats de Jaume II. Emissions. Tipus. La seva ordenació. Acta Numismática IX, 1979, p. 111-125.

6. ANTONI BADIA I TORRES. Catàleg dels Croats de Barcelona, 1285-1706, Barcelona 1969.

En aquest estudi ens interessa observar la forma de la lletra ics de Rex, que en aquests croats pren una forma de creu grega disposada de gairell en la llegenda. Aquesta forma de la ics, la veiem invariablement en els croats de Pere el Gran i Alfons el Liberal.

La segona emissió s'inicià l'any 1309. Fou mestre de moneda en Pere Scarit, el mateix que intervingué en el batiment de moneda jaquesa a Sarinyena l'any 1307. Segons els documents s'encunyaren monedes de tern i grossos d'argent (croats). Joan Pexonat era mestre de la moneda que es batia a Barcelona, a l'abril del 1311, o bé d'aquesta segona emissió de moneda de tern de Sarinyena ja esmentada.

Els croats atribuïbles a aquesta o aquestes emissions són les descrits per Badia en els tipus II i III. A part de les característiques ja estudiades per Ll. Domingo presenten dos trets diferencials amb els croats de l'emissió anterior. El primer és la presència d'un punt a l'angle superior esquerre —o bé, a l'inferior esquerre, o superior dret— de la creu que precedeix la llegenda de l'anvers. El segon, és la peculiar i nova forma de la lletra ics de REX. La grafia d'aquesta ics, no és ja la d'una creu grega col·locada en la llegenda obliquament, sinó que els seus traços esdevenen curvilinis, adoptant la forma d'un elegant llacet.

Es poden distingir dues menes de croats en aquesta segona emissió, no superposables amb els tipus II i III de Badia. Un primer grup, són molt semblants als de la primera emissió, presentant quatre o cinc anelletes a cada costat del vestit i dues a cada màniga. Els del segon grup, es diferencien dels del primer, pel dibuix del monarca, amb un cap molt voluminós, les espatlles més amples, i el vestit ornat generalment amb tres anelletes a cada espai central i dues a cada màniga. En conjunt són de més mal art.

Els diners d'atribució incerta a un o altre Jaume, estan dotats d'unes característiques que els fan molt semblants a aquests croats. A primer cop d'ull, el bust, que, com en el croat, porta un vestit ornat —si no amb anelletes— amb punts. Com a detalls més difícilment visibles, la presència del punt a l'angle superior esquerre —o bé a l'inferior esquerre i superior dret— de la creu que inicia la llegenda, i la mateixa grafia de la ics de REX que trobem en els croats. Adonant-nos d'aquests trets, no podem pas dubtar, que aquests diners i croats, han sortit, per així dir-ho, de la mateixa mà. Es a dir pertanyen a la mateixa emissió de moneda feta per Jaume II, la segona en què es batia croats, i la primera en què està documentat que es baté moneda de tern. Dóna suport a aquesta atribució, la constatació que en els diners d'Aragó clàssicament atribuïts a Jaume II, ja apareix una lletra ics gairebé igual a la d'aquests diners. Gens no ens pot estranyar aquest fet, si tenim en compte que, tal com ja s'ha dit, els mestres de moneda Pere Scarit i Joan Pexonat foren els mateixos per a ambdues emissions.

No ens pot fer desdir d'aquesta atribució, el fet que aquests diners portin el nom de la ciutat a l'anvers i el del rei al revers, ja que, generalment totes les emissions monetàries copien les monedes en circulació, i en aquell temps els diners en circulació, eren els de Jaume I amb llegenda BARQINO a l'anvers i IACOB'REX al revers.

Tal com succeeix amb els croats d'aquesta emissió, podem diferenciar dos grups d'aquests diners, atenent la forma de la corona.

En un primer grup la corona està formada per un perfil ple ornat amb punts, a manera de florons. En els diners del segon grup, la corona no és més que una línia lleugerament corbada, ornada amb cinc punts a sobre, alineats parallelament. A més a més, els del primer grups presenten un punt a l'angle superior esquerre de la creu de la llegenda de l'anvers, i els del segon presenten dos punts, una a l'angle inferior esquerre i l'altre a l'angle superior dret d'aquesta creu.

Així doncs, en aquesta emissió trobem dues cites documentals, la de l'any 1309 i la del 1311, dos moneders, Pere Scarit i Joan Pexonat, dues menes de croats i dues menes de diners. Pensem en definitiva, que no es tracta d'una emissió sinó de dues diferents, però en aquest treball continuarem considerant-les com a una única emissió.

Ll. Domingo Figuerola enumera com a tercera emissió, l'encarregada per Jaume II a G. Gulli, G. Vicens i Br. de Vilardell el dia primer d'octubre de l'any 1316, ordenant-los batre a Barcelona sis mil marcs de diners d'argent (croats). En els documents no es menciona que s'encunyés moneda de tern. Els croats atribuïbles a aquesta emissió són els del tipus IV de Badia que tenen com a característica principal la distribució de les anelletes en el vestit, dues a cada costat del pit i dues a cada màniga, a més d'ésser els primers que tenen la corona oberta.

La quarta emissió de moneda a Barcelona està documentada entre el 25 d'agost de 1318 i el 14 de febrer de 1319 (de l'Encarnació). Fou mestre de la moneda Grau Huchbaldi. Es bateren cent mil marcs de grossos d'argent (Croats) i moneda de tern. A aquesta emissió atribueix Ll. Domingo els croats tipus V de Badia, que com a distintiu de caràcter més principal, presenten el vestit ornat amb cinc petits cercles alineats horitzontalment. A la llegenda les lletres A i V adopten la forma gòtica o llatina, combinant-se ambdós tipus de lletra, fins i tot en una mateixa peça. Els diners atribuïbles a aquesta emissió, no poden ésser altres —fixant-nos especialment en la similitud de les efígies dels diners i dels croats— que els descrits per Botet amb els números 195, 199, 200 i 202, de la seva obra. La testa reial ens apareix ampla i voluminosa, deixant poc espai per a la corona oberta, i el coll ornamentat amb una garlanda de petites llengüetes. Es exactament el mateix dibuix de la figura del monarca que apareix en els croats, en què s'ha suprimit el vestit.

La cinquena emissió de moneda en temps de Jaume II s'inicià l'any 1320 amb l'encunyació de croats i diners de tern en quantitat desconeguda. Era mestre de moneda A. de Sarrià. Es pot admetre hipotèticament que, com afirma Ll. Domingo, els croats que pertanyen a aquesta emissió siguin els del tipus VII de Badia. No es pot estar d'acord però, que l'ornament del pit sigui una creueta, veient com en els exemplars de croats millor conservats, el seu centre és buit. És més fàcil veure-hi una flor de quatre pètals, a diferència de les flors que ornamenten les mànigues, que en tenen sis.

La sisena i última emissió de Jaume II, ocupa des de l'any 1322, fins a la seva mort l'any 1327. Durant aquests anys s'encunyaren més de cinquanta mil marcs de croats, diners i malles, essent mestre de la moneda Guillem Vicens. Els croats atribuïbles a aquesta emissió són els descrits per Badia en el tipus VI que, com a tret més distintiu, tenen el vestit dividit en tres trossos, adornats cada un, amb una flor de cinc pètals.

Si al retrat del rei, en aquests dos últims tipus de croat, hi suprimim el dibuix del vestit, i el deixem amb la corona, la testa, el coll i la garlanda que l'orna, ens resta la figura exacta dels diners atribuïbles a aquestes dues últimes emissions, descrits per Botet en els números 197 i 198 de la seva

obra. La corona és ben manifesta, el cap de reduïdes dimensions presenta una cabellera llarga que forma serrell sobre el clatell. La garlanda que adorna el coll està molt distanciada de la cara del monarca, a diferència del que veiem en els diners de la quarta emissió, en què aquesta distància és minsa.

Les lletres A i V són llatines. En alguns exemplars apareixen dues anelles en la llegenda de l'anvers, separant IACOBUS de REX. Dues llegendes diferents, trobem en el revers: Una primera més llarga diu BAR-QI-NO-NA; l'altra és BA-QI-NO-NA.

Hipotèticament, i recolzant-nos en la seva més gran raresa atribuïm els exemplars amb llegenda llarga a la cinquena emissió, i els que tenen la llegenda curta, més abundosos, a la sisena i última.

Un altre aspecte a estudiar, és la quantitat de peces encunyades a cada emissió. Coneixem documents relatius a algunes emissions, que ens assabenten de la quantitat total de marcs de plata amonedats, però ignorem el nombre dels que ho foren com a croats, i el dels que s'amonedaren com a diners i òbols. En alguna emissió, aquestes quantitats es corresponen, i en altres, no tenen cap tipus de relació.

Els diners de l'emissió dels anys 1309 a 1311 són abundosos. Els croats són molt escassos. El fet de no haver-se encunyat moneda de tern des de l'emissió documentada l'any 1270 en temps de Jaume I, n'originà una escassetesa al numerari circulant. Per remeiar aquest fet, se n'encunyà abundantment.

Els diners i els croats de l'emissió dels anys 1318 i 1319 abunden molt. Aquesta abundància es correspon amb el volum de l'encunyació: cent mil marcs de plata.

Els croats de l'emissió de l'any 1320 són rars, i encara ho són més, els diners que hipotèticament hi hem atribuït.

Finalment, els croats de l'última emissió, en què s'encunyaren més de cinquanta mil marcs, són abundosos, i els diners són rars. Les monedes de tern batudes anteriorment, abundaven al circulant, i en conseqüència se n'encunyà escassament.

Regraciem M. Crusafont i R. Comas que, amb el seu estímulo i col·laboració, han fet possible aquest petit treball.

CATALEG DELS DINERS

(Seguint Badia anomenem revers tipus A el que presenta una volandera al primer quadrant, i revers tipus B el que hi presenta tres punts.)

1.ª Emissió de tern (2.ª de moneda en general)

1er. Grup

1. a) ✚ BARQVINONA
r) IA-CO-B'R-EX revers A
Botet 171 Crusafont 155
2. a) ✚ BARQVINONA
r) IA-CO-B'R-EX revers B
Botet 172 Crusafont 155 var. 1.

2on. Grup

3. a) ✚ BARQVINONA
r) IA-CO-B'R-EX revers A
Botet 171 Crusafont 155
4. a) ✚ BARQVINONA
r) IA-CO-B'R-EX revers B
Botet 172 Crusafont 155 var. 1.

2.ª Emissió de tern (4.ª de moneda en general)

1er. Grup A i V gòtiques a l'anvers i al revers

5. a) +: IACOBUS: REX:
r) B'A-QI-NO-NA revers A
Botet 200 Crusafont 180 Var. 2
6. a) +: IACOBUS: REX:
r) B'A-QI-NO-NA revers B
Botet 202 Crusafont 180 var. 5

2on. Grup Anvers: A i U gòtiques. Revers: A llatina

7. a) +: IACOBUS: REX:
r) B'A-QI-NO-NA revers A
Botet n/i Crusafont 180 var. 1
8. a) +: IACOBUS: REX:
r) B'A-QI-NO-NA revers B
Inèdita. Col·lecció de l'autor

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

3er. Grup Anvers: A i U llatines, Revers A gòtica

9. a) + IACOBVS REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers A
 Inèdita: Col·lecció de l'autor i col. R. Comas

4rt. Grup. Anvers: A llatina i U gòtica. Revers A llatina

10. a) +: IACOBUS: REX:
 r) B'A-QI-NO-NA revers A
 Inèdita. Col. R. Comas (Terrassa)
11. a) +: IACOBUS: REX:
 r) B'A-QI-NO-NA revers B
 Inèdita. Col·lecció de l'autor

5è. Grup. Anvers i revers: A i U llatines

12. a) + IACOBVS REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers A
 Botet 195. Crusafont 180
13. a) + IACOBVS REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers B
 Botet n/i. Crusafont 180 Var. 3

3.ª Emissió de tern (5.ª de moneda en general)

14. a) + IACOBVS REX
 r) BAR-QI-NO-NA revers A
 Inèdita. Col. R. Comas. Terrassa
15. a) + IACOBVS : REX
 r) BAR-QI-NO-NA revers B
 Botet n/i. Crusafont 180 var. 4

4.ª Emissió de tern (6.ª de moneda en general)

16. a) + IACOBVS : REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers A
 Botet 197. Crusafont n/i.
17. a) + IACOBUS : REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers B
 Botet 198. Crusafont n/i.
18. a) + IACOBVS REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers A
 Botet n/i. Crusafont 180
19. a) + IACOBVS REX
 r) B'A-QI-NO-NA revers B
 Botet n/i. Crusafont 180 var. 3